

Fecr Yayınları | Fecr Publications
Yayın No | Publication Number: 854

Kitap Adı: Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî ve Fıkhi Meselelere Yaklaşımı
Book Title: Abû Said Muhammad al-Hâdimî and his Approach to Fiqh Issues

ISBN: 978-625-6123-07-6

Yazar | Author: BİLGİN, Lutfullah Kerim | [orcid.org/ 0000-0003-4335-2578](https://orcid.org/0000-0003-4335-2578)

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book

Yayın Tarihi | Publication Date: Eylül | September 2024

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 360

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Sertifika no | Certificate Number: 13178 | ISNI: 0000 0004 4657 1968

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Bilgin, Lutfullah Kerim

Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî ve Fıkhi Meselelere Yaklaşımı – Ankara: Fecr Yayınları, 2024.

ISBN: 978-625-6123-07-6

1. İslam hukuku ve şeriat | Islamic law & Shari'a
2. İslam - Hukuk | Islam - Law
3. İslam hukuku - Genel çalışmaları | Islamic law - General works

Atıf Bilgisi | Cite as: Bilgin, Lutfullah Kerim. *Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî ve Fıkhi Meselelere Yaklaşımı* – Ankara: Fecr Yayınları, 2024.

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 • Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

EBÛ SAÎD MUHAMMED EL-HÂDİMÎ
VE
FIKHÎ MESELELERE
YAKLAŞIMI

Dr. Lutfullah Kerim BİLGİN

Ankara 2024

Yazar Hakkında | About the Author

Dr. Lutfullah Kerim BİLGİN

1991 yılında Trabzon'da doğdu. 2012 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2016 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Hukuku alanında master yaptı. Doktorasını da aynı fakültede 2023 yılında tamamladı. 2012 yılında başladığı öğretmenlik mesleğini hâlen İstanbul'da lise kademesinde verdiği derslerle sürdürmektedir. Farklı dergilerde yayımlanmış makaleleri ve neşredilmiş kitapları bulunmaktadır.

Dr. Lutfullah Kerim BİLGİN

He was born in 1991 in Trabzon. In 2012, he graduated from Ankara University Faculty of Theology. In 2016, he completed his master's degree in Islamic Law at Marmara University Faculty of Theology. He completed his doctorate at the same faculty in 2023. He started his teaching career in 2012, and has been a high-school teacher in Istanbul since then. He has articles published in various journals and published books.

Kitap Hakkında

Ebû Saïd Muhammed el-Hâdimî ve Fıkhi Meselelere Yaklaşımı

Son dönem Osmanlı fakihlerinden biri olan Hâdimî, modern dönemin öncesinde ve içtihat-taklid tartışmalarının yoğunlaşmaya başladığı bir zaman diliminde yaşamıştır. Söz konusu dönem Osmanlı Devleti'nin siyasî, iktisadî ve içtimaî yönden sıkıntı içinde olduğu XVIII. asra tekabül etmektedir. Kahve, tütün, raks, istihlâf ve îne usûlü ticaret gibi güncel konularla ilgili tartışmaların sürdüğü bu asırda fakılar ve sofular mücadelesi de tamamen gündem dışı kalmış değildir. Hâdimî'nin bu manada yaptığı en önemli hizmet, zâhiri ve bâtinî ilimlerde birçok eser ortaya koymasıdır. İhtilâflı konulara yaklaşımındaki derinliğin yanı sıra özellikle Kadızâdeliler ve Sivâsiler arasındaki tartışmalarda mutasavvıfların kullandığı delilleri yeniden yorumlaması, sözü edilen gruplar arasındaki gerginliklere yeni bir boyut kazandırma çabası açısından oldukça önemlidir. Bazı mutasavvıfların sınırları zorlayan sübjektif yorumlarına karşı fakihlerin kavillerine muâriz olan nasların kullanılmaması gerektiğine dair vurguyu ve tartışmanın mezhep yapısı içinde sürdürülmesinin gerekliliğine yönelik ifadelerini de bu stratejik yaklaşımın bir sonucu saymak mümkündür. Bu çerçevede denilebilir ki hem eserlerinin niteliği hem de ilmî kudreti bakımından Hâdimî yaşadığı çevre ve dönemi aşan bir etkiye sahiptir. Çalışmamız bu arka plânı göz önüne almak sûretiyle mutasavvıf bir fakih olarak Hâdimî'yi ve onun fikhî meselelere yaklaşımını, kendisine ait eserler çerçevesinde ele almayı hedeflemektedir. Bu kapsamda tezin giriş ve üç bölümden oluşması planlanmıştır. Araştırmanın amaç, kapsam ve yönteminin anlatıldığı giriş kısmından sonra birinci bölümde Hâdimî'nin hayatı, eserleri ve ilmi kişiliğine dair bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Hâdimî'de fikhî meseleler ele alınmış ve onun fikhî meselelere

yaklaşımında bir fakih olarak takip ettiği yöntem ve usûl üzerinde yoğunlaşmıştır. Üçüncü ve aynı zamanda son bölümde Hâdimî'nin fikhî meselelere yaklaşımında yararlandığı kaynakların tespit ve analiziyle birlikte genel bir değerlendirmesine yer verilmiştir. Çalışma süresince ulaşılan neticeler ise sonuç kısmında özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Hâdimî; Fıkıh; İctihat; Kadızâdeliler; Tasavvuf

About the Book

Abū Saïd Muhammad al-Hādīmī and his Approach to Fiqh Issues

One of the late Ottoman period canonists, Khâdimî lived in the period before the modern times and when the debates on *ijtihād* and imitation started to intensify. The aforementioned period corresponds with the 18th century when the Ottoman State was in depression in terms of politics, economy, and social life. In this century in which controversies about current issues such as coffee, tobacco, dance, succession of debts, and forward sale commerce were continuing, the rivalry between canonists and Sufis was not out of the agenda. The most important service that Khâdimî offered in this regard was that he produced many works in Islamic Law and Sufism sciences. In addition to his insight in scholarly depth his approach to controversial issues, the arguments used by the Sufis in the debates between Kadizâdeliler and Sivâsîs reinterpretation is especially important in terms of an effort to bring a new dimension to the tensions between Islamic Law and Sufism. It is possible to consider his emphasis on the necessity of not using the clear instructions (*nas*) opposing the utterances of canonists against the subjective interpretations of some Sufis and his statements on the necessity to carry out the discussions within the structure of the sect as a result of this strategic approach. In this context, it can be claimed that Khâdimî has an influence that surpassed the environment and the period he lived in both in terms of the quality of his works and his scientific power. Considering this background, the present study aims to discuss Khâdimî as a Sufi canonist and his approach to Islamic Law issues within the context of his works. Accordingly, the thesis study has been planned to consist of an introduction and three chapters. Following the introduction section of the thesis where

the purpose, scope, and method of the study are explained, in the first chapter, information about Khâdimî's life, works, and scholarly personality will be included. The second chapter will address Islamic Law issues in Khâdimî and focus on his method and style he adopted in his approach to these issues as a Sufi canonist. In the third and final chapter, the sources which Khâdimî used in his approach to Islamic Law issues will be determined and analyzed, and a general evaluation will be made. The results reached during the study are summarized in the conclusion section.

Keywords

Khâdimî; Islamic Law; Ijtihad; Kadizadelis; Sufism

ÖN SÖZ

Hamd ve sena, âlemlerin Rabbi Yüce Allah'a; salat ve selam ise Hz. Muhammed Mustafa'ya ve bütün peygamberlerimize olsun. İslam dünyasında geçmişten bugüne kadar birçok âlim gelip geçmiştir. Bunlar içinde adından sıkça söz ettirenlerden biri de bu çalışmada ele aldığımız Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'dir. Zahir ve bâtın arasında bir yer tutan Hanefî ve Nakşî şeyhi bu âlim, taşradan çıkıp merkezdeki âlimler nezdinde saygı ve takdir görmeyi başarmıştır. Böyle bir âlimle ilgili usulcü kişiliğine yönelik çalışmalar yapılmış olsa da fakih olma yönünü ön plana çıkararak kapsamlı bir çalışmanın olmaması, bizi Hâdimî üzerinde yeni bir çalışma yapmaya sevk etti.

Osmanlı Devleti'nde Hâdimî'nin yaşadığı yüzyılda, askerî yenilgiler ve siyasi olumsuzlukların üstüne ekonomik istikrarsızlıklar da eklenince toprak kayıpları meydana geldi. Bununla birlikte belki de düşünülen bu zafiyetlerden bir kurtulma yolu olarak düşünülebilecek en dikkat çekici gelişmelerden biri, yoğun bir ilmî ve teknik yenilenme sürecine girilmesidir. 1718 yılında Avusturya ile imzalanan Pasarofça Antlaşması ile başlayıp 1730 yılındaki Patrona Halil İsyanı ile son bulan ve Lale Devri diye adlandırılan bu dönemi, Osmanlı'nın bir zevk, eğlence, barış, yenileşme ve sivil reform döneminin başlangıcı olarak değerlendirenler olmuştur. Düşünce sahasında önemli değişikliklerin olduğu ve yeni eserlerin telif edildiği on iki yıllık bu süreci müşahade eden Hâdimî, eserlerini bu ortamı teneffüs ederek yazmış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bulunduğu dönemde ve sonrasında Osmanlı'nın hem ilim dünyasında hem de sosyal hayatında ciddi etkileri olan Hâdimî'nin bu yenilikçi akımlardan etkilenip etkilenmediği önem arz etmektedir. Osmanlı'nın son dönem önemli mutasavvıf fakihlerinden kabul edilen Hâdimî'nin fıkhi meselelere yaklaşımı, söz konusu ilmî ve sosyal hayattaki etkilerini doğru

anlayabilmek için önemlidir. Her ne kadar fıkıh usulü sahasındaki emekleri çeşitli çalışmalara konu olsa da fûru meselelere yaklaşımı özel bir çalışmaya konu olmamıştır. Binaenaleyh elinizdeki eser, 2023 yılında tamamlanan “18. Yüzyıl Osmanlı İlim Dünyasında Merkezi Bilen Taşralı Mutasavvıf Fakih Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî ve Fikhî Meselelere Yaklaşımı” adlı doktora tezimizin kisve-i tab’a bürünmüş halidir. Hâdimî’nin fikhî meselelere yaklaşımını ele almayı hedefleyen çalışma giriş, üç bölüm ve ulaşılmış olan sonuçların derlenmiş olduğu sonuç kısmından oluşmaktadır.

Uzun ve yorucu bir süreçte ortaya çıkan çalışmamıza desteğini esirgemeyen hocam ve danışmanım Prof. Dr. Kemal Yıldız’a çok teşekkür ederim. Jüri üyeleri Prof. Dr. Abdullah Kahraman, Doç. Dr. Enver Osman Kaan, Doç. Dr. Hüseyin Okur ve Doç. Dr. Ahmet Ekşi hocalarıma değerli fikir ve önerilerinden dolayı müteşekkirim. Ayrıca birçok konuda desteğini gördüğüm değerli ablam Prof. Dr. Zehra Aslan’a, kıymetli arkadaşlarım Doç. Dr. Haluk Bayram, Dr. Abdülbaki Gaydan ve Mustafa Yıldırım’a; Hâdim’deki araştırmalarımızda bize misafirperverlik eden herkese medyûn-u şükran olduğumu belirtmek isterim.

Son olarak, eseri ne pahasına olursa olsun hakikati söylemekten çekinmeyen ve inancından taviz vermeyen herkese ithaf ediyorum.

Lutfullah Kerim BİLGİN
İstanbul 2024

İÇİNDEKİLER

Kitap Hakkında	5
About the Book	7
ÖN SÖZ	9
KISALTMALAR	17
GİRİŞ	19
1. Araştırmanın Konusu Amacı ve Önemi	19
2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	20
3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları	23
4. Konu ile İlgili Yapılmış Çalışmalar	23

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHÎ ARKA PLAN VE EBÛ SAİD HÂDİMÎ'NİN HAYATI İLMÎ

KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	29
1.1. Tarihî Arka Plan 29	
1.1.1. Hâdimî'nin Yaşadığı Dönemde Osmanlı'nın Genel Durumu	29
1.1.2. Tecdid Hareketleri ve Gruplaşmalar	33
1.1.3. İlmî ve Kültürel Durum	37
1.2. Hâdimî'nin Hayatı	40
1.2.1. Doğumu Ailesi ve Vefatı	40
1.2.2. Hâdimî'nin Hocaları ve Tahsil Hayatı	43
1.2.2.1. Kara Hacı Mustafa Efendi	44
1.2.2.2. Müderris İbrahim Efendi (1177/ 1763)	46
1.2.2.3. Kazâbâdî Ahmed Efendi (ö. 1163/1750)	47
1.2.3. Hâdimî'nin İlmî-Siyasi Bağlantıları ve İstanbul'a Davet Edilmesi	49
1.2.4. Hâdimî Medresesi ve Kütüphanesi	51
1.2.5. Öğrencileri	54
1.3. İlmî Kişiliği	56
1.4. Hâdimî'nin Eserleri	62
1.4.1. Fıkıh Usulüyle İlgili Eseri: <i>Mecâmi'u'l-hakâik</i>	66
1.4.2. Fıkıhla İlgili Eserleri	67
1.4.3. Mezhepler Tarihiyle İlgili Eserleri	75

1.4.4. İlimlerin Konularıyla İlgili Risalesi: <i>Mukaddimati beyâni mevzû'âti'l-'ulûm</i> -----	76
1.4.5. Beyan-Bedî' ve Arap Diliyle İlgili Eserleri -----	76
1.4.6. Felsefe ve Mantıkla İlgili Eserleri-----	78
1.4.7. Edebiyatla İlgili Eserleri -----	81
1.4.8. Kelamla İlgili Eserleri -----	82
1.4.9. Kur'an ve Tefsirle İlgili Eserleri -----	86
1.4.10. Hadisle İlgili Eserleri-----	94
1.4.11. Tasavvufla İlgili Eserleri-----	96
1.4.12. İslam Ahlakıyla İlgili Eserleri -----	101
1.4.13. Mektupları-----	103
1.4.14. Verdiği İcazetnameler -----	104
1.4.15. Hâdimî'ye Nisbet Edilen Diğer Eserler-----	105

İKİNCİ BÖLÜM

HÂDİMÎ'NİN FIKHÎ MESELELERE YAKLAŞIMI -----	107
2.1. Hâdimî'nin Fıkhi Meselelere Yaklaşımının Tespit Edilebileceđi Kaynaklar-----	107
2.2. Hâdimî'nin Fıkhi Meselelere Yaklaşımı -----	113
2.2.1. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Usul-Füru İlişkisi -----	113
2.2.1.1. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Hükümleri Delillendirmesi-----	114
2.2.1.1.1. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Kitabı Delil Olarak Kullanması -----	115
2.2.1.1.1.1. Ayetleri İktibas ve Takdim Biçimi	115
2.2.1.1.1.2. Ayetlerden Hareketle Hükümleri Delillendirmesi-----	118
2.2.1.1.1.3. Ayetlerin Tefsirine Yer Vermesi ve Delalet Yönlerini Belirtmesi -----	120
2.2.1.1.2. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Sünneti Delil Olarak Kullanması -----	125
2.2.1.1.2.1. Hadisleri İktibas ve Takdim Biçimi----	127
2.2.1.1.2.2. Hadislerden Hareketle Hükümleri Delillendirmesi-----	129
2.2.1.1.2.3. Hadisleri Yorumlaması ve Hükme Delaletini Açıklaması-----	132
2.2.1.1.2.4. Zayıf Hadisle İstidlale Yaklaşımı -----	135

2.2.1.1.3. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında İcmayı Delil Olarak Kullanması -----	140
2.2.1.1.4. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Kıyası Delil Olarak Kullanması -----	142
2.2.1.1.5. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında İstihşanı Delil Olarak Kullanması-----	148
2.2.1.1.6. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Örfü Delil Olarak Kullanması -----	151
2.2.1.1.7. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Şer‘u Men Kablenâyı Delil Olarak Kullanması-----	153
2.2.1.1.8. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Sedd-i Zera‘iyi Delil Olarak Kullanması -----	156
2.2.1.1.9. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında İstishâbı ve Tahkîmu’l-Hâli Delil Olarak Kullanması-----	160
2.2.1.1.10. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Sahabi Kavlini Delil Olarak Kullanması -----	162
2.2.2. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Hüküm Bahisleri -----	165
2.2.3. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Nesih ve Tahsis -----	169
2.2.4. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında İctihat-----	172
2.2.4.1. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Farklı İctihatlarla İlgili Tavrı-----	174
2.2.4.1.1. Sahabe Tabiun ve Diğer Dönem Fakihlerinin Görüşleri -----	175
2.2.4.1.2. Mezheplerin ve Fukahanın Görüşleri-----	178
2.2.4.1.3. Hâdimî’nin Görüşleri Aktarım Yöntemi -----	184
2.2.5. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Dil İmkânlarından Faydalanması-----	187
2.2.5.1. Konu Başlıklarına ve Kavramlara Yaklaşımı -----	188
2.2.5.2. Kelime Gramer ve Belagat İzahları -----	193
2.2.5.3. Dil ile İstidlal-----	199
2.2.5.4. Metni Tashih Etmesi-----	206
2.2.6. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Fetva-Takva Ayırımının Et-kisi-----	209
2.2.7. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında İhtiyat Yolunu Tercih Etme-si -----	220
2.2.8. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Külli Kaidelerden Faydalan-ması -----	224

2.2.9. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Cedel Yerine Münazara Yolunu Tercih Etmesi -----	232
2.2.10. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Tercihle Bulunurken Kullandığı Lafızlar-----	246
2.2.10.1. Nefs-i Mütekellim Vahdehu-----	249
2.2.10.2. “Fetva” Lafzı ve Türevleri -----	251
2.2.10.3. “Sahih” Lafzı ve Türevleri-----	253
2.2.10.4. Zahir/Ezhar Lafızları-----	256
2.2.10.5. Muhtâr Lafzı -----	257
2.2.10.6. Racih/Ercah Lafızları -----	258
2.2.10.7. Evceh ve Evla Lafızları -----	261
2.2.10.8. İhtiyat/Ehvat Lafızları-----	262

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÂDİMÎ’NİN FIKHİ MESELELERE YAKLAŞIMINDA KULLANDIĞI KAYNAKLAR VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ ----- 265

3.1. Hâdimî’nin Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Kullandığı Kaynaklar -----	265
3.1.1. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Kullandığı Usul Kaynakları -----	265
3.1.2. Fıkhi Meselelere Yaklaşımında Kullandığı Furu Kaynakları -----	268
3.1.2.1. Metin Şerh ve Haşiyeler -----	268
3.1.2.2. Fetva ve Vakıat Kitapları -----	279
3.1.2.3. Edebü’l-Kâdî Vakıf ve Yargılama Hukuku -----	283
3.2. Kaynakların Değerlendirilmesi-----	283
3.2.1. Kaynakların Şahıslar Açısından Değerlendirilmesi -----	283
3.2.2. Kaynakların Eserler Açısından Değerlendirilmesi-----	287
3.3. Hâdimî’ye Yapılan Atıflar ve Kaynaklarda Hâdimî Algısı-----	293

SONUÇ ----- 305

EKLER ----- 313

Ek 1: Furu-i Fıkıhla İlgili Kaynakların Listesi-----	313
Ek 2: Fıkıh Usulüyle İlgili Kaynakların Listesi -----	327
Ek 3: Hadis ve Hz. Peygamber’in Hayatı ile İlgili Kaynakların Listesi-----	329

Ek 4: Ahlak ve Tasavvufia İlgili Kaynakların Listesi -----	332
Ek 5: Akaid ve Kelamla İlgili Kaynakların Listesi -----	334
Ek 6: Tefsirle İlgili Kaynakların Listesi -----	336
Ek 7: Arap Dili ve Sözlük ile İlgili Kaynakların Listesi -----	337
Ek 8: Felsefe ve Mantık ile İlgili Kaynakların Listesi-----	339
Ek 9: Hâdimî'nin Diğer Kaynaklarının Listesi -----	340
KAYNAKÇA -----	341
DİZİN -----	355

KISALTMALAR

a	: Yazma eserde varağın ön/vech sayfası
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
a.s	: Aleyhisselam
b	: Yazma eserde varağın arka/zahr sayfası
b.	: Bin, (oğlu)
b.y.	: Baskı yok
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle celalühü
C. Ü.	: Cumhuriyet Üniversitesi
çev.	: Çeviren
d.	: Doktora
Doç.	: Doçent
E. Ü.	: Erciyes Üniversitesi
F.S.M.Ü.	: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
Hz.	: Hazreti
İ.Ü.	: İnönü Üniversitesi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
N. ER. Ü.	: Necmettin Erbakan Üniversitesi
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
s.a.v.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
S. Ü.	: Sakarya Üniversitesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Tarih yok
t.s.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri
y.y. y.	: Yayın yeri yok
y.b.y.	: Yayın bilgisi yok
Y.L.	: Yüksek Lisans
vr.	: Varak